

<https://doi.org/10.31108/7.2025.27>

Tetyana YESHCENKO

*Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University (Lviv, Ukraine)*

THE CONCEPT OF HAPPINESS IN ETHNOCOGNITIVE AND BIBLICAL ASPECTS

Abstract. The article builds an associative model of the axiological concept of «happiness» in the Ukrainian national-linguistic worldview from the standpoint of cognitive linguistics. The biblical manifestations of the concept of «happiness» are highlighted in comparison with ethnolinguistic ones. It is revealed that the Ukrainian national culture has created a unique synthesis of the folk and biblical understanding of happiness. Proverbs that mention God reflect a Christian worldview adapted to folk culture. This synthesis has created a rich spiritual tradition that combines deep religiosity with practical folk wisdom, forming a unique Ukrainian understanding of happiness and its place in human life. Also common is the understanding of the connection between suffering and happiness. This is consistent with the biblical teaching that through suffering comes joy and salvation. At the same time, there are significant differences. Ukrainian proverbs often emphasize the role of fate and chance, while the Bible emphasizes God's providence and plan for each person. Folk wisdom is sometimes more fatalistic, while biblical teaching emphasizes human freedom of choice and the ability to change one's life through faith and repentance. The folk idea of happiness is more earthly, practical, and associated with material well-being, health, fate, and human efforts. The concept of "happiness" in the Bible is spiritual harmony with God, which depends not on external circumstances, but on the inner state of a person and his connection with the Creator. Popular wisdom and the Bible agree in stating that happiness is not only money and success, but also love, work, inner peace, but the Bible emphasizes that true happiness is not temporary pleasure, but eternal joy in God.

Keywords: concept, happiness, cognitive linguistics, linguistic picture of the world, phraseology, biblical meaning of the word, philosophy of language

Тетяна ЄЩЕНКО

*докторка філологічних наук, професорка, членкиня НТШ,
завідувачка кафедри українознавства та філософії,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
(м. Львів, Україна)*

КОНЦЕПТ «ЩАСТЯ» В ЕТНОКОГНІТИВНОМУ ТА БІБЛІЙНОМУ АСПЕКТАХ

Постановка проблеми. У когнітивній лінгвістиці (філософії мови) ХХІ століття пріоритетною є проблематика, пов'язана з антропоцентричністю

досліджень, пошуком спільного і відмінного під час концептуалізації дійсності певною етнічною спільнотою. Такі категорії, як: «концепт», «концептосфера», «картина світу», «мовна особистість» розширюють межі дослідження мови, яка розглядається не лише у тісних взаємозв'язках із мисленням, свідомістю, пізнанням, але й культурою і світоглядом. Наразі специфіка національного способу мислення постає крізь призму споконвічних українських понять («сумління», «віра», «воля», «пам'ять», «правда», «доля», «щастя» тощо). Кожна з цих категорій має систему первинних і вторинних значень, характеризується широкими асоціативними зв'язками, здатністю виконувати когнітивні функції метафоризації, символізації, персоналізації, посилені можливостями включатися в різноманітні контексти, утворювати стійкі звороти.

Аналіз наукових праць. Ретельне вивчення наукових джерел з окресленої проблеми засвідчило: на теренах вітчизняної науки з'явилася низка праць, в яких їх автори: 1) викладають наслідки системного дослідження картини світу, передусім її етнокультурної площини, що акумулює багатовіковий людський досвід і є потужним засобом впливу на індивідуума та соціум (В. Жайворонок, Н. Слухай, В. Манакін); 2) тлумачать концепт як лінгвально-ментальний феномен, що виявляє особливості мовомислення, поведінкових стереотипів людини – представника певного етносу (А. Вежбицька, Т. Радзівська, В. Кононенко); 3) аналізують концептуальні конгломерати – концептосфери (О. Селіванова). Концепт «щастя» був об'єктом вивчення з позицій когнітивного, логічного, культурологічного та семантико-психологічного підходів. Так, фахівці з лінгвокультурології розглядають особливості об'єктивації концепту «щастя» в ономаціологічному аспекті на матеріалі англійської та української лексики, фразеології й паремії (О. Бабакова і М. Нескреба [1], Т. Братусь [2]). Різнобічне дослідження лексико-семантичного поля «щастя» у світлі вивчення когнітивної лінгвістики про мовну картину світу здійснює В. Ільєнкова [5]. Етимологічні й структурні аспекти концепту «щастя» описує О. Малярчук [6].

Проте відсутні розвідки, в яких було б досліджено асоціативну структуру аксіологічного концепту «щастя» в біблійній та етнічній площинах.

Мета розвідки - побудова асоціативної моделі аксіологічного концепту «щастя» в українському культурно-лінгвальному дискурсі, враховуючи як когнітивне моделювання, так і семантичне профілювання, виокремлюючи бінарні та семантичні опозиції зазначеного концепту, з'ясовуючи його архетипні, міфологічні та біблійні вияви.

Джерельною базою розвідки слугують фразеологічні вислови (понад 380), ключовим словом яких постає слово-концепт «щастя», фольклорно-етнографічні джерела, текст Біблії.

Методи дослідження. Для студіювання нами було обрано метод семантико-аксіологічного поля, що безпосередньо спрямований на моделювання структури концепту, тобто на виокремлення в ній ядра (базової когнітивної структури) і периферії, а також на відповідну систематизацію всієї сукупності лексичних репрезентацій досліджуваного концепту, етимологічної реконструкції його внутрішньої форми.

Тезовий виклад основного матеріалу. Поняття «концепт» розуміємо як фрагмент культури в свідомості мовця; те, у вигляді чого культура потрапляє у

ментальний світ людини. Іншими словами, це дискретна одиниця колективної свідомості лінгвоспільноти, яка зберігається в національній пам'яті мовців у вербально позначеному вигляді. Отже, концепт в етнічній картині світу виконує роль стрижневого елемента. Когнітивне осмислення дійсності відбувається через дію та емоцію. Людська свідомість оцінює об'єкти, явища, процеси в різних аспектах і за різними параметрами – прагматичними, естетичними, моральними і релігійними. Стратегії оцінювання довоклишнього світу є надзвичайно різноманітними. Особливістю фразеологічної репрезентації світу є те, що одиниці цього рівня здатні утілювати діяльнісний образ світу в знаках-символах, покликаючи до національних сцен та сценаріїв, до культурної діяльності етносу як сукупності дій чи процедур, створюючи світ прототипних (стереотипних) ситуацій. Концепт «щастя» є одним із найдавніших складників концептосфери української культури, центральним чинником самосвідомості особистості, виявом ціннісних і понятійних домінант українців, «конденсатором мовно-культурної пам'яті і фіксується концептосферою національної мови. Він становить когнітивно-семантичний континуум, цілісний мовно-образний націєпростір, що утілює неповторність світобачення, аксіологічні норми світосприймання, своєрідність концептуальної організації світу, спосіб життя українців, власне їхню філософію, етнокультурний колорит, традиції та специфіку здобуття гносеологічного досвіду. Адже кожна культура володіє іманентними і ціннісними їй вимірами. Цінність є власне своєрідною культурологічною призмою, що відображує норми сприймання носіями мови (екстра-) інтросвіту і цим самим репрезентує унікальність лінгвоперсони комуніканта. Вузлові слова культури побудовані не за законами «раціо», а за принципами інтуїтивно-емоційного пізнання. Це абстрактні слова-концепти, які не мають денотативної релятивності і за якими постають не предмети і явища довкілля, а ідеальна, трансцендентна сфера духовного світу людини, що позбавлена референтного виміру. Мовна семантика аксіологічних одиниць розкриває ті знання, уявлення мовців, які з часом склалися про концепти (*щастя усміхається, щастя падає з неба, піймати щастя, віднайти щастя, щастя летиться, щастя настає*). Семантичне значення ідіоетнічних лексем визначається закономірностями не мовної системи, а тезаурусним рівнем носіїв мови. Поетично-художні еталони, когнітивно-асоціативні стереотипи і міфологеми народного світорозуміння транслуються у міжпоколіннєвому відтворенні через художні образи, унаслідок чого вони постають експонентами названих культурних знаків» [4, с. 89-90].

Унаслідок проведених спостережень дійшли висновку: українські прислів'я та приказки та Біблія по-різному трактують концепт «щастя», хоча в деяких аспектах ці уявлення збігаються.

1. Джерело щастя. Щастя – це те, що людина може досягти власними зусиллями. Народна мудрість вчить, що праця, розум і наполегливість відіграють ключову роль у цьому: «*Всякий свого щастя коваль*»; «*Щастя не в повітрі в'ється, а руками дістається*». Щастя в Біблії – це не матеріальний успіх, а внутрішній стан людини, яка перебуває в гармонії з Богом: «*Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне*» (Матвія 5:3); «*Не збирайте собі скарбів на землі, де міль та іржа нищить, а збирайте скарби на небі*» (Матвія 6:19-20).

2. Щастя та страждання. Народна мудрість сприймає страждання як невіддільну частину життя, яка інколи навіть призводить до щастя: *«Хто горя не бачив, той і щастя не знає»; «Щастя з нещастям на одних саях їздять»; «Не було б щастя, так нещастя допомогло».* Страждання в Біблії – це випробування, яке очищає душу й веде до вічного щастя у Божому Царстві, пор.: *«Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені»* (Матвія 5:4); *«Через багато скорбот треба нам увійти в Царство Боже»* (Дії 14:22).

3. Щастя та матеріальні блага. Народне уявлення про щастя часто пов'язане з фізичним добробутом, здоров'ям, родиною та спокоєм у житті: *«Без здоров'я нема щастя»; «Щастя – вільна пташка: де захотіла, там і сіла».* Біблія закликає не гнатися за матеріальним щастям, бо справжнє багатство – це духовна близькість із Богом: *«Ліпше небагато зі страхом Господнім, ніж велике багатство з тривогою»* (Приповісті 15:16); *«Бо який скарб ваш, таке буде й серце ваше»* (Луки 12:34).

4. Щастя як доля, випадок чи вибір. Щастя часто сприймається українцями як щось зумовлене долею – його або маєш, або ні: *«Що написано на роду, того не об'їдеш і на льоду», «Не родись багатий, а родись щасливий»; «Кому щастя, той на кий впливе»; «Що написано на роду, того не об'їдеш і на льоду».* Біблія вчить, що людина сама обирає свій шлях – бути щасливою в Бозі чи втратити істинне щастя через гріх: *«Шукайте ж найперше Царства Божого і правди Його, і все це вам додасться»* (Матвія 6:33); *«Отож, вибери життя, щоб жив ти та нащадки твої»* (Повторення Закону 30:19).

5. Хто гідний щастя. Щастя у мовно-національній картині світу українців належить тим, хто працює, докладає зусиль і не боїться труднощів: *«Щастя бігає за сміливцями»; «Хто рано встає, тому Бог дає».* Біблія вчить, що щасливими будуть не лише сильні й сміливі, а й смиренні, милосердні, праведні, пор.: *«Тоді ти й будеш щасливий, коли пильно виконуватимеш накази й закони, що Господь заповідав Мойсееві про Ізраїля»* (І Книга Хронік 22:13). Ісус бажав, щоб люди були щасливими. Свою відому Нагорну проповідь Він почав з дев'яти висловлювань про щастя, які починаються словом «блаженні», або «щасливі» (Матвія 5:1-12): *«Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю»* (Матвія 5:5); *«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть»* (Матвія 5:9).

6. Щастя – Божя воля, Божий захист. Українські прислів'я часто пов'язують щастя з Божою волею: *«Бог дасть долю і в чистім полі», «Бог як хоче, так і із гязі поставить в князі».* Ці вислови відображають віру в те, що щастя і доля людини залежать від вищої сили. Народна мудрість підкреслює роль молитви і надії: *«Дай, Боже, щастя, просила Настя»; «А мені Біг та поміг».* Ці прислів'я заохочують звертатися до Бога з проханнями про щастя і вірити в божественну допомогу. Фіксуємо українські прислів'я, в яких йдеться про божественний захист як джерело щастя: *«Я у Бога за дверима (за плечима, за пахузою, під покришкою, за кроснами)».* Ці вислови відображають віру в те, що Бог захищає і оберігає людину, даруючи їй щастя і благополуччя.

Висновок. Українська національна культура створила унікальний синтез народного і біблійного розуміння щастя. Прислів'я, що згадують Бога відображають християнське світосприйняття, адаптоване до народної культури. Цей синтез створив багату духовну традицію, що поєднує глибоку релігійність з практичною

народною мудрістю, формуючи унікальне українське розуміння щастя і його місця в житті людини. Також спільним є розуміння взаємозв'язку між стражданням і щастям. Це відповідає біблійному вченню про те, що через страждання приходить радість і спасіння. Водночас, існують і суттєві відмінності. Українські прислів'я часто підкреслюють роль долі та випадку, тоді як Біблія наголошує на Божому провидінні та плані для кожної людини. Народна мудрість іноді має більш фаталістичний характер, тоді як біблійне вчення підкреслює свободу вибору людини та можливість змінити своє життя через віру і покаяння. Народне уявлення про щастя – більш земне, практичне, воно пов'язане з матеріальним добробутом, здоров'ям, долею та людськими зусиллями. Концепт «щастя у Біблії – це духовна гармонія з Богом, яка не залежить від зовнішніх обставин, а від внутрішнього стану людини та її зв'язку з Творцем. Народна мудрість і Біблія збігаються у твердженні, що щастя – це не лише гроші й успіх, а й любов, праця, внутрішній спокій, але Біблія наголошує, що справжнє щастя – це не тимчасове задоволення, а вічна радість у Бозі.

Література

1. Бабакова О. В., Нескреба М. Є. Асоціативне поле концепту «щастя». *Мова. Свідомість. Концепт*: збірник наукових праць. Вип. 8. С. 51 – 53.
2. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту «щастя» у сучасному англомовному художньому дискурсі [текст]: Автореферат дис...кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 – германські мови. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. 21 с.
3. Єщенко Т. А. Аксіологічний концепт як мовно-етична і етнокогнітивна норма національної лінгвокультури. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2018. - № 1. С. 99 – 106.
4. Єщенко Т.А. Антропоцентричний вияв адресанта крізь призму концепту «щастя». Щастя та цивілізаційний розвиток: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14-15 листопада 2019 року. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. С. 89 – 93.
5. Ільєнкова В. Дослідження лексико-семантичного поля «щастя» у світлі вивчення про мовну картину світу (на матеріалі гуманітарних наукових досліджень 1963 – 2015 років) [текст]. *Лінгвістика*. Вип. XXVII. С. 211 – 217.
6. Малярчук О. В. Емоційний концепт «щастя»: етимологічні та структурні характеристики. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 2 (74). Філологічні науки. С. 132 – 138.
7. Біблія, або Книга Святого Письма Старого й Нового Завітів / пер. проф. Івана Огієнка. Київ: Українське біблійне товариство, 2012. 1151 с.
8. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ: Либідь, 1993. 768 с.